

NY ELLEDNING VID PALATSET

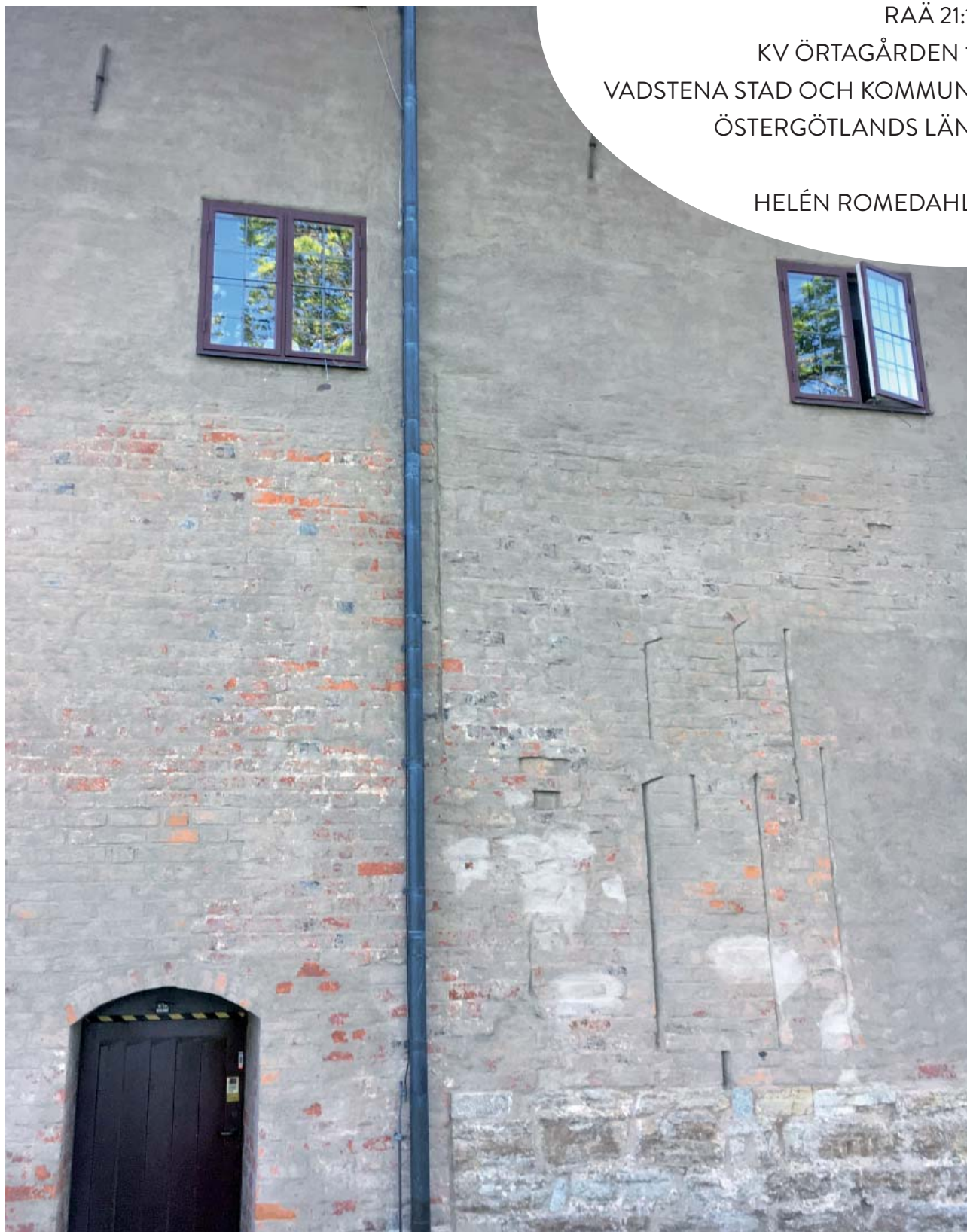
RAÄ 21:1

KV ÖRTAGÅRDEN 1

VADSTENA STAD OCH KOMMUN

ÖSTERGÖTLANDS LÄN

HELÉN ROMEDAHL

Ny elledning vid Palatset

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning.....	4
Syfte och metod.....	5
Resultat	5
Referenser	8
Tekniska uppgifter	9

Omslagsbild: Palatsets östra fasad. Foto Helén Romedahl, ÖM.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

Den 14 maj 2018 utförde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i kv Örtagården, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Arbetet utfördes i samband med schaktning för ny elledning direkt öster om palatsets östra länga. I schaktet dokumenterades flera tunna kulturlagerskikt samt raseringsmassor med tegel och kalkbruk. Inga fynd tillvaratogs.

Helén Romedahl
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:2 000.

Inledning

Den 14 maj 2018 utförde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i kv Örtagården, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Schaktningen utfördes i nära anslutning till byggnadsminnet Vadstena kloster RAÄ 16, belägen inom RAÄ 21, Vadstena medeltida stads- lager. Arbetet utfördes i samband med schaktning för ny elledning. I schaktet dokumenterades flera tunna kulturlagerskikt samt raseringsmassor med tegel och kalkbruk. Den arkeologiska schaktningsövervakningen utfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Östergötland. Sökande var Statens Fastighetsverk. För de arkeologiska kostnaderna svarade Vadstena kommun. Ansvarig för undersökningen och rapportarbetet var undertecknad.

Områdesbeskrivning

Vadstena omtalas första gången år 1268 i de skriftliga källorna. Där fanns då ett kungligt gårdskomplex med en palatsbyggnad. År 1346 donerades gården av kung Magnus och drottning Blanka för byggandet av heliga Birgittas klosterstiftelse (Fritz 2000:59ff). I samband med klosteretableringen började staden att växa fram och år 1400 fick Vadstena sina stadsprivilegier. Palatset och området kring detta undersöktes på 1950- och 1960-talen (Andersson 1972) varvid man hittade lämningar som tydde på att det legat en äldre trähusbebyggelse på platsen. Bland fynden fanns ett mynt daterat till 978 - 1016 e Kr (Stibéus 2000:45ff). Kungsgården bestod sannolikt av en huvudbyggnad som idag utgörs av den norra klosterlängan som nu rymmer Sancta Birgittas klostermuseum och två flygelbyggnader som nu motsvaras av klosterhotellet och trossboden.

Enligt en källa från slutet av 1300-talet var Vadstena gård inget kronogods utan en kunglig privategendom som förvärvats genom köp och böter (Sigurdson & Zachrisson 2012:55). Mellan 1250 och 1275 uppfördes en palatsbyggnad i tegel. Byggnaden, byggd efter kontinentala förebilder, var för sin tid ett enastående hus. Den var avsedd för kungligt residens med möjligheter för fest och representation (Fritz 2000a:59ff). Palatset har haft många olika benämningar genom åren, exempelvis Folkungapalatset, Bjälboättens palats, Kungapalatset, Nunneklostret och Krigsmanshuset. Kunskapen om den kungliga gården och palatsbyggnaden är stor. Det beror dels på ett rikt medeltida skriftligt källmaterial där heliga Birgittas samtida beskrivningar av gården utgör en av de viktigaste källorna (Sigurdson & Zachrisson 2012:55). Dessutom har omfattande arkeologiska undersökningar gjorts av såväl själva palatsbyggnaden som området omkring

det. Undersökningarna startade i samband med att palatsbyggnaden identifierades 1956 och kom att pågå fram till 1969. Arbetet leddes av byggnadsantikvarie Ivar Andersson som också stod för publiceringen av resultatet (Andersson 1972:1; se även Sigurdsson 2006).

I anslutning till palatsbyggnaden, som Birgitta kallade "det stora stenhuset", fanns ytterligare fem hus uppförda i tegel och sten (Sigurdsson & Zachrisson 2012:59). Palatset flankerades av två flygelbyggnader och på gårdsplanens södra sida fanns ytterligare en byggnad. Vidare fanns två byggnader söder om platsen för den senare tillkomna klosterkyrkan. De två senare husen benämns av Birgitta som det lilla respektive det östra stenhuset. Gården kan eventuellt ha varit befäst med en jordvall i söder (Andersson 1972).

Tidigare undersökningar i närområdet

Byggnader hörande till Vadstena kloster har dokumenterats vid flera tillfällen. Mest omfattande är Ivar Anderssons undersökningar på 1950- och 1960-talen (Andersson 1972). Mindre ingrepp i och dokumentation av murverk har även skett i samband med renoveringar på Klosterhotellet (Feldt 2003), grävningar på Gräsgården (Feldt 2002), ledningsarbeten i klosterkyrkan (Feldt 2008) och påträffade murverk i den sydvästra delen av munkträdgården (Feldt 2012). Ett mindre antal arkeologiska undersökningar av kulturlager har även utförts inom den aktuella delen av klosterområdet. Bland dessa kan nämnas en provundersökning 1987 av Vadstena folkhögskolas område. Närmast norra klosterflygeln påträffades ett stenskott stolphål som kan vara från en byggställning. Vidare framkom tre grundmurar från senare tid och ett humöst kulturjordslager som tolkas som trädgårdsjord från 1200-talet och framåt (Tagesson 1987). År 2000 undersöktes ett schakt för avloppsledning som sträckte sig från Trossboden och norrut mot folkhögskolan. Närmast palatset, som är från 1200-talet, påträffades flera stenläggningar där den understa tolkas som äldre än palatsbyggnaden. Kulturlagret som den understa stenläggningen låg i fortsatte norrut där det förmodligen uppblandats med senare tiders odlingslager (Hedvall 2000). År 2014 gjorde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning inom fastigheten Örtagården 1:1. Arbetet föranleddes av schaktning för att frilägga en värmekulvert mellan Klosterhotellets norra gavel och klostermuseets västgavel. Krönet på kulverten fanns på 0,4 m djup. Vid undersökningen framkom enbart omrörda jordlager. Tre kvadratiska tegelstenar

påträffades i jordmassorna. De var 25x25 cm stora och 7 cm tjocka. På en av tegelstenarna återfanns kalkbruk (Karlsson 2015).

Syfte och metod

Syftet med den arkeologiska undersökningen i form av schaktningsövervakning var att tillse att fast fornlämning berördes så lite som möjligt. Fornlämningar som framkom skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras. Den arkeologiska undersökningen genomfördes som en schaktningsövervakning i samband med att schakt för ny elkabel grävdes – med en liten bandburen grävmaskin. Schaktet dokumenterades med sektionsritning och digital fotografering. Inga fynd tillvaratogs. Dokumentationsmaterialet i form av sektionsritning och foton förvaras på Östergötlands museum.

Resultat

Den totala schaktlängden var ca 16 m och upptogs i en grusad "gårdspan" och längs med en rabatt med buskar. Den dokumenterade schaktlängden uppgick till totalt 11 m. Schaktets bredd var ca 0,3 m och schaktdjupet var 0,4 m. Lagerföljden beskrivs här nedan i korrekt stratigrafisk ordning, d v s från det äldsta till det yngsta lagerskiktet.

Profil 1 – mot väster

Sträcka 0 - 4 m

Denna schaktsträcka var dels förstörd av rötter och dels av en störning i form av dränering – markerad som en rad med relativt recent tegel. Schaktsträckan utgjordes därför delvis av återfyllda massor som innehöll en relativt stor mängd raseringsmaterial i form av kalkbruk och tegel.

Figur 3. Schaktet mot bakgrund av adresskartan över Vadstena tätort. Skala 1:1000.

Figur 4. Schaktets placering. Foto från norr av Helén Romedahl, ÖM.

Sträcka 4 - 12 m

Det stratigrafiskt äldsta lagret som framkom på en nivå om ca 0,3 m under dagens markyta var ett mörkgrått till svart lager med kompakt lerig silt. Lagret innehöll relativt rikliga mängder små tegelkross- och kalkbruksfragment samt enstaka träkol. En del djurben fanns i lagret. Dessa tillvaratogs inte. Lagret upplevdes som mycket kompakt.

Överlagrande skikt var ett tunt lager med ljus finsand. Över finsanden avtecknade sig ytterligare ett grått siltlager – på denna nivå emellertid utan inslaget av lera som var fallet med det äldre lagret. Sista och yngsta stratigrafiska nivån utgjordes av ett skikt med grov sjösand.

Profil 2 – mot öster

Sträcka 0 - 8 m

Första metern var störd och utgjordes av återfyllda massor. Vad det rörde sig om för typ av störning framgick inte. Från ca 1,2 - 2,2 m avtecknade sig spåren efter en stenkonstruktion. Det rörde sig om en rundad sten samt tre kalkstenar – längs en sträckning om 1 m.

Resterande sträckning uppvisade i stort sett samma stratigrafi som den västra profilen; d v s tunna lagerskikt med ljus finsand eller grov sjösand, varvade med skikt med grå silt.

Sträcka 8 - 12 m

På sträckan 8,6 - 9,4 m framkom tre tätt lagda stenar på mellan ca 0,16 - 0,35 m. Avståndet till stenarna på sträcka 0 - 8 m låg därmed på knappt 6,5 m. Stenarna överlagrades av ett skikt som utgjordes dels av vit finsand och dels av kalkbruk – mycket ljust till färgen. Sista lagernivån innan modernt grus var ett skikt med grå siltig sand.

Undersökningsområdet mot bakgrund av det historiska kartmaterialet

Så som det framgår av 1705 års karta så hamnar ovan beskrivna stenar relativt väl i linje med vad som sannolikt är palatsets strävpelare. Det finns emellertid inget som talar för att de stenar som framkom vid aktuell undersökning har något med dessa att göra. Dels låg de relativt grunt – ca 0,4 m under dagens markyta, och dels var stenmaterialet inte så robust som man hade kunnat förvänta sig av en sådan konstruktion. Vad stenarna representerar och om de ingått i någon av den västra längans ombyggnadsfaser, t ex vid tidpunkten för omvandlingen till krigsmanshus, går inte att få svar på då schaktytans begränsningar också begränsar våra tolkningsmöjligheter. Väl värt att notera är emellertid att stenarna kvarligger. Undersökningsområdet har på 1705 års karta beteckningen 7 och beskrivs som ”*Lastagie Plattzen wijd Siökanten, hwar wijd en lijten Broo är Uthlagd, som deras Wed uphämtas, och på Plattzen uplägges, till wijdare förwahr*” (Eekbom 1979:13) Alltså en lastplats där man hämtar upp och förvarar sin ved.

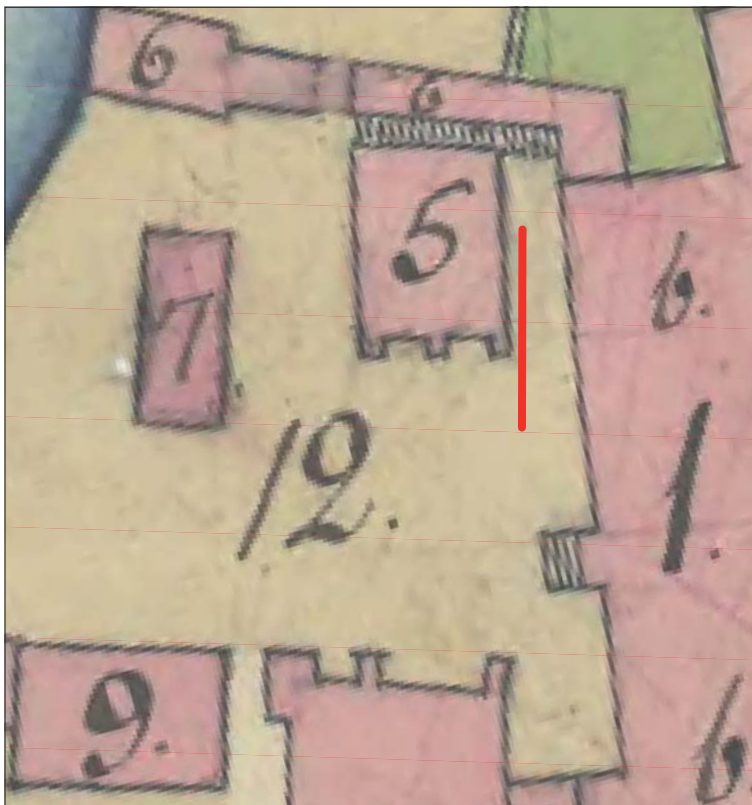
På kartan från 1796 benämns tomten som nummer 12 och beskrivs som gårdsplatser.

De tunna lager med ljus sjösand och grå silt som syntes i båda sektionerna representerar sannolikt olika skikt av gårdsbeläggningar där den ljusa finsanden möjligen kan ha utgjort sättsand för en i övrigt bortplockad stenläggning.

Figur 5. Undersökningsschaktet markerat på 1705 års karta. Ungefärlig markering av de stenar som framkom i schaktets östra sektion. Skala 1:500.

Figur 6. Schaktet mot bakgrund av 1796 års karta. Skala 1:500.

Övrigt

Det kalkbruk som tillvaratogs från östra sektionen har analyserats av antikvarie Ann-Charlott Feldt på Östergötlands museum. Inget av de prover från Vadstena klosterområde som finns i museets samlingar har någon likhet med det tillvaratagna provet. Det finns emellertid två möjliga referenser;

Fragmentet liknar till en del bruk 4B som finns i Vadstena slott. Detta bruk ligger någonstans inom tidsspannet 1840 - 1850.

Den andra parallellen finns i ett bruk på Linköpings slott och dateras till Johan III:s tid – d v s 1500-talets slut (muntlig uppgift Ann-Charlott Feldt, Östergötlands museum).

Med tanke på att kalkbruket låg högt upp i stratigrafin – ca 0,3 m under dagens marknivå så är det mest sannolikt att det ska föras till relativt sett modern tid, ca 1800-tal. Vilken konstruktion bruket ingått i går tyvärr inte att avgöra.

Figur 7. Efter igenläggningen av schaktet. Foto från norr av Helén Romedahl, ÖM.

Referenser

Tryckta källor

- Andersson, I. 1972. *Vadstena kungsgård och kloster*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Uppsala.
- Eekbom, J. 1979. *Beskrivning till 1705 års karta över Vadstena*. Föreningen gamla Vadstena.
- Feldt, A-C. 2002. *Bland fjärdeklassare och klostermurar*. Östergötlands länsmuseum. Kulturmiljöavdelningen. Rapport 2002:88.
- Feldt, A-C. 2003. *Dolda murar på Klosterhotellet*. Östergötlands länsmuseum. Kulturmiljöavdelningen. Rapport 2003:108.
- Feldt, A-C. 2008. *Under golvet i Vadstena klosterkyrka*. Östergötlands länsmuseum. Avdelningen för arkeologi. Rapport 2008:116.
- Feldt, A-C. 2013. *Runt knuten på Sancta Birgitta Klostermuseum*. Östergötlands museum. Avdelningen för arkeologi och byggnadsvård. Rapport 2013:31.
- Fritz, B. 2000a. Det medeltida Vadstena. I: *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström.
- Fritz, B. 2000b. Klostret byggs och staden växer fram. I: *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström.
- Hedvall, R. 2000. *Vadstena gård och kloster*. Riksantikvarieämbetet. UV Öst. Rapport 2000:49.
- Karlsson, E. 2015. *Värmekulvert i nunneklostret*. RAÄ 14, 16, 21 Kv Örtagården 1:1, Vadstena stad och kommun. Rapport 2015:10. Östergötlands museum.
- Sigurdsson, J & Zachrisson, S. 2012. *Aplagårdar och klosterliljor. 800 år kring Vadstena klostrets historia*. Artos. Malmö.
- Stibéus, M. 2000. Vadstena före staden. I: *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström.
- Tagesson, G. 1987. *Folkhögskolan. Arkeologisk provundersökning*. Vadstena stad och kommun, Östergötland. Östergötlands länsmuseum, rapport. Linköping.

Otryckta källor

Ann-Charlott Feldt, antikvarie på Östergötlands museum

Kartmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv, D 121–1:3. Vadstena. Mätning 1705.

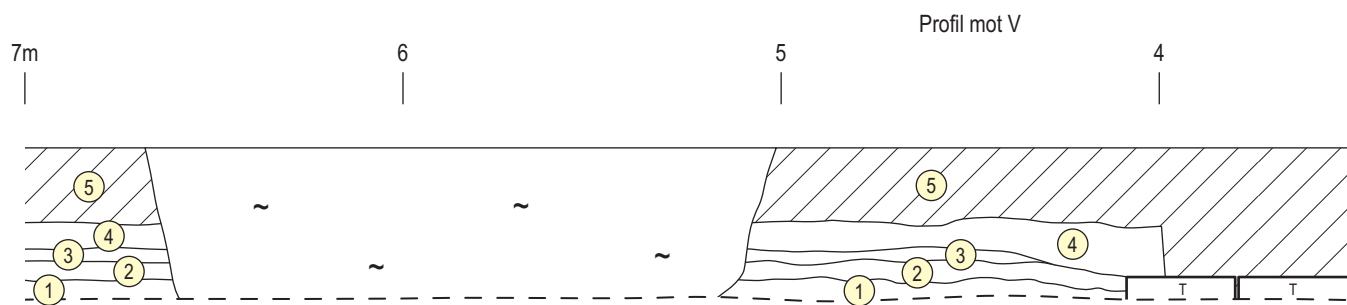
Lantmåterimyndighetens arkiv 05-vad-43. Vadstena krigsmanshus. 1796.

Tekniska uppgifter

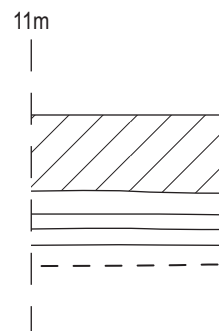
Fastighet	Örtagården 1
Socken	Vadstena
Kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	RAÄ 16, 21
Digitala fastighetskartans blad	64E 7j NV
Koordinatsystem	SWEREF99 TM
Höjdsystem	RH90
Mätteknik	Manuell inprickning
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens dnr	431-12522-17
Länsstyrelsens handläggare	Magnus Reuterdahl
ÖM dnr	0045/18
ÖM projektnr	000882
ÖM Intrasisnr	-
Beställare	Statens Fastighetsverk
Kostnadsansvarig	Vadstena kommun
Projektledare	Helén Romedahl
Biträdande projektledare	-
Personal	-
Fältarbetstid	2018-05-14
Totalt undersöktes	3,3 m ²
Fynd	-
Foto	Digitala
Analyser	-
Grafik	Helén Romedahl
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

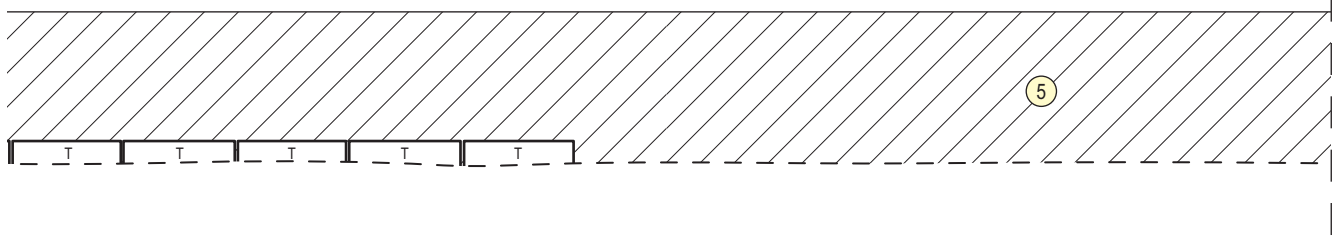
Ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273 Rapport 2018:9 © Östergötlands museum

- 1 Svart lerig kompakt silt. Relativt rikligt med tegelkross, kalkbruk och träkol. Enstaka djurben.
- 2 Ljus fin sand.
- 3 Grå lerig silt.
- 4 Grov sjösand.
- 5 Fyllnadslager.

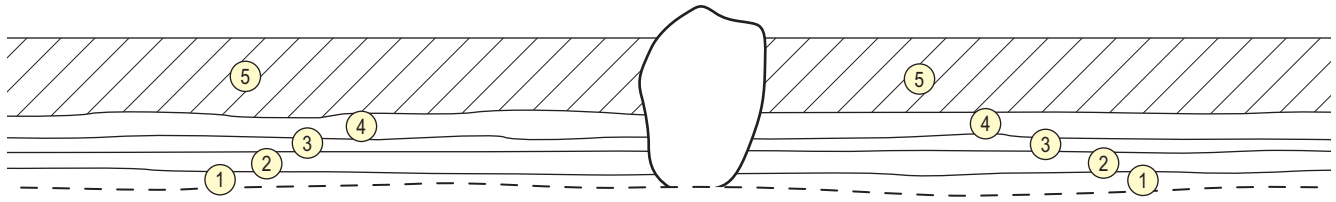

3 2 1 0m

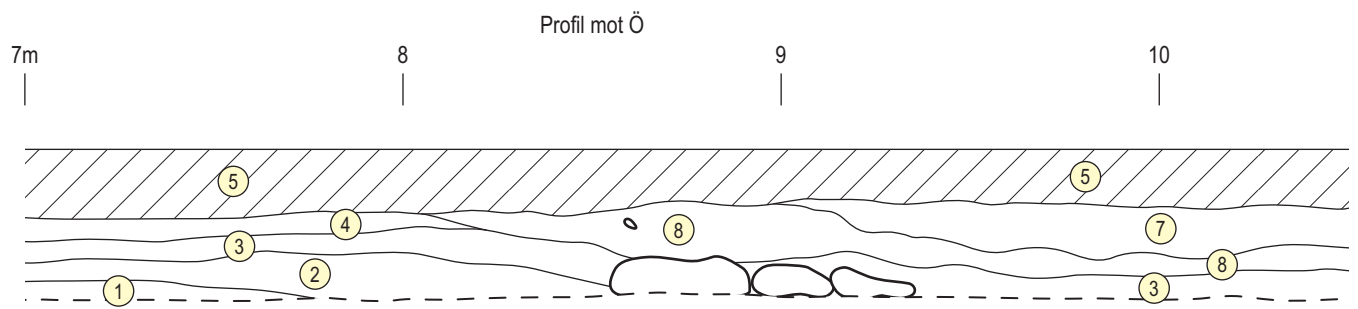
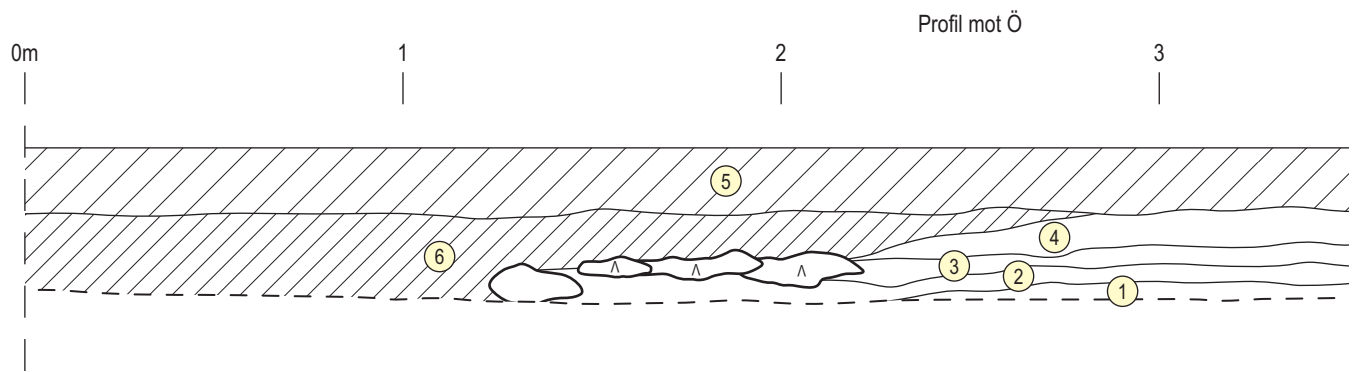

10 9 8 7m

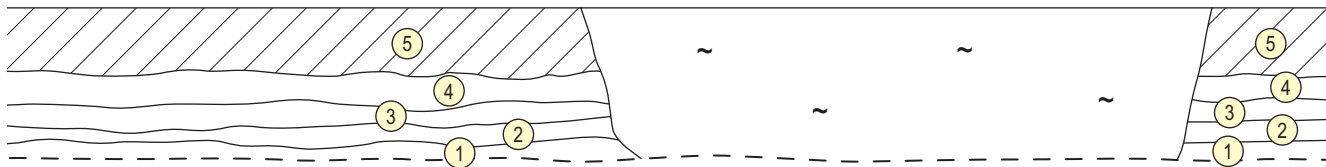
Profil mot V

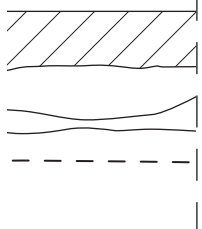
Kv Örtagården 1
Vadstena stad och kommun, Ög
RAÄ 21:1
Profilritning
Skala 1:20
Dnr 0048/18
2018-05-14 Helén Romedahl
Renritning Lasse Norr

4 | 5 | 6 | 7m

11m

- 1 Svart lerig kompakt silt. Relativt rikligt med tegelkross, kalkbruk och träkol. Enstaka djurben.
- 2 Ljus fin sand.
- 3 Grå lerig silt.
- 4 Vit fin sand.
- 5 Fyllnadslager.
- 6 Fyllnadslager/störning.
- 7 Grå siltig sand.
- 8 Kalkbruksblandad vit sand.

Kv Örtagården 1

Vadstena stad och kommun, Ög

RAÄ 21:1

Profilritning

Skala 1:20

Dnr 0048/18

2018-05-14 Helén Romedahl

Renritning Lasse Norr

Östergötlands museum utförde i maj 2018 en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i kv Örtagården, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Arbetet utfördes i samband med schaktning för ny elledning. I schaktet dokumenterades flera tunna kulturlagerskikt samt raseringsmassor med tegel och kalkbruk. Inga fynd tillvaratogs.

ISSN 1403-9273

Rapport 2018:9